

Технологічний підхід до формування лінгвокультурологічної компетенції учнів на уроках рідної мови

Тетяна СИМОНЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики навчання, стилістики і культури української мови Навчально-наукового інституту української філології та соціальних комунікацій

Зміни, які відбуваються в суспільстві, орієнтують на трансформацію освітньої системи, що зумовлює запровадження інновацій, зокрема, в системі мовної освіти. Нині проблема формування мовленнєвих умінь та навичок полілінгвістичної особистості є однією з актуальних та своєчасних у царині вітчизняної дидактики та лінгводидактики.

Метою статті є конкретизувати перспективні технології, які можуть бути ефективними у процесі реалізації лінгвокультурологічного підходу до навчання рідної мови в загальноосвітніх закладах України.

Нині в сучасних середніх навчальних закладах держави здійснюються численні спроби запровадження інноваційних перетворень у межах навчального процесу. Взагалі інновації в системі освіти пов'язані з процесами створення та активного й комплексного оновлення навчальних планів, програм, переглядом та переорієнтацією традиційних форм, методів, принципів, прийомів навчання, тобто всього навчально-методичного забезпечення.

Учені-методисти України (М.Пентиліук, Л.Мацько, М.Вашуленко, Т.Донченко, І.Хом'як, С.Караман, О.Караман, О.Горошкіна, О.Семенов, Н.Остапенко, З.Бакум, Н.Голуб та ін.) здійснюють наукові пошуки в напрямі вирішення питань, що пов'язані з проектуванням підходів інноваційного характеру до навчання української мови в загальноосвітніх школах, гімназіях. Водночас більшість учених акцентує увагу на тому, що будь-яка інноваційна діяльність окремого вчителя (і загалом усього педагогічного колективу загальноосвітнього навчального закладу) повинна бути орієнтована не тільки на застосування розроблених і напрацьованих, а й на створення й запровадження інноваційних (авторських) технологій навчання, які відзначаються новизною за змістовим наповненням, структурою, способами презентації навчального матеріалу та співдіяльності з учнями. Метою ж такої діяльності має бути формування творчої, компетентної особистості учня.

Л.Даниленко зазначає, що в сучасній освіті реалізуються такі основні інновації:

а) у змісті освіти – державні стандарти, профілізація та індивідуалізація освітнього процесу, концепція національного виховання дітей та молоді: авторські навчальні програми, підручники, посібники;

б) в освітніх технологіях – варіативні системи навчання (кредитно-модульна, модульно-розвивальна, дистанційна, диференційована); методи проектування та моделювання життєтворчості особистості, діалогові форми спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу; рейтингова система оцінювання знань та умінь учнів;

в) в управлінні закладами освіти – модернізація змісту, форм і методів управлінської діяльності керівників закладів освіти; варіативні моделі структури управління; авторські заклади освіти [1].

Розробленню та запровадженню інноваційних технологій навчання передують зміна традиційного мислення, постійний пошук на шляху вдосконалення методів, прийомів, принципів роботи з учнями. Серед пріоритетних принципів роботи в умовах запровадження інноваційних технологій навчання виділяють такі:

1. Принцип співпраці та діалогу, що застосовується в умовах суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками навчального процесу – вчителями та учнями, які стають рівноправними партнерами.

2. Принцип узгодженості, що визначає способи взаємодії учасників навчального процесу, скоординує та націлює на плідну співпрацю.

3. Принцип інтеграції (зовнішньої і внутрішньої), який забезпечує взаємодію в процесі навчальної діяльності, проте не тільки між його учасниками, а й між учителем та його технологією; учнем і технологією вчителя. Важливо вказати на те, що реалізація згаданого принципу зумовлює інше бачення

взаємодії між основними учасниками процесу навчання, адже традиційно вказують на суб'єкт-суб'єктні стосунки з метою досягнення конкретної навчальної мети. Системна реалізація принципу інтеграції, на наш погляд, зумовлює зміну порядку навчальної інтеракції: суб'єкт – технологія – суб'єкт.

На сьогодні як у дидактиці, так і в лінгводидактиці середньої школи існує достатньо дефініцій і класифікацій понять «освітня технологія», «педагогічна технологія» та «технологія навчання» (І.Зязюн, В.Безпалько, О.Савченко, О.Пометун, В.Сластьєнко, М.Буланова-Топоркова, Л.Поддимова, Л.Столярєнко, С.Сисоева, Р.Піонова, Л.Лук'янова та ін.). Водночас варто вказати на взаємозв'язок та співвідношення трьох дидактичних понять: «освітня технологія», «педагогічна технологія», «технологія навчання». Врешті, саме така послідовність і визначає їхні позиції.

«Освітня технологія» – найбільш широке поняття. О.Пехота так визначає його сутність: «освітня технологія – це така технологія, що відображає загальну стратегію й тактику розвитку освіти; призначення освітніх технологій – проектування, прогнозування та передбачення результатів, а також визначення освітніх стандартів відповідно до кожного напрямку підготовки студентів» [2].

У межах функціонування освітніх технологій (кредитно-модульної, модульно-рейтингової, дистанційної, диференційованої тощо) і відбувається реалізація будь-яких педагогічних технологій. Достатньо повно обґрунтовує зміст поняття «педагогічна технологія» Р.Піонова: «...це така модель навчально-виховного процесу, під час реалізації якої ставиться конкретна мета: досягти потенційного результату через використання певних видів форм, методів навчання, оперування однотипним змістом; це чітко організована, продумана до деталей модель спільної діяльності викладача та студентів, що включає планування, організацію, аналіз, підбиття підсумків цієї діяльності» [3]. «Педагогічна технологія» – ширше поняття, ніж поняття «технологія навчання». У межах конкретної педагогічної технології (наприклад, особистісно орієнтованого навчання, розвивального навчання, технологій саморозвитку, групової навчальної діяльності учнів чи студентів, технології формування полілінгвістичної особистості тощо) можуть бути розроблені численні авторські навчальні технології.

Найбільш вдало, на нашу думку, визначила сутність та зміст поняття «технологія навчання» Л.Столярєнко: «це спосіб реалізації змісту навчання, який передбачений навчальними програмами і є системою форм, методів і засобів навчання, що забезпечують найбільш ефективно досягнення поставлених цілей. Отже, у технології навчання зміст, методи та засоби перебувають у взаємозв'язку та взаємодії» [4].

Пріоритетними освітніми технологіями у середній школі України є: технологія особистісно орієнтованого навчання, інтерактивного,

контекстного, комбінованого навчання, ігрового проектування, навчального моделювання. Інноваційними навчальними технологіями є всі технології, які розроблені викладачами з метою формування творчої, компетентної особистості учнів.

На початку ХХІ століття значно активізувалися позиції інтегрованого навчання. Інтегративний підхід до навчання загалом та мови зокрема передбачає зміну вектора викладання. Йдеться про системне запровадження в практику таких методів та прийомів навчання, що забезпечуватимуть реалізацію принципів інтегрованого навчання. Саме інтегрований підхід дає змогу формувати ерудовану, творчу особистість, яка вміє на практиці застосовувати знання й через знання, наприклад, мовної системи, репрезентувати культурно-мистецькі здобутки нації, літературні варіації тощо. Актуальними є реалізація інтегративного вивчення мови та національної культури, осягнення і сприйняття учнями важливості вивчення української мови, плекання ставлення до неї як до духовної цінності українського народу. У цьому аспекті дуже важливою є інтеграція таких найбільших здобутків будь-якого суспільства, як людина – культура – мова.

Лінгвокультурологічна компетенція – це така система знань, умінь та навичок кожної окремої особистості конкретної спільноти, яка віддзеркалює культурний комплекс суспільства і є виразником його через національну мову, особистісні якості та характеристики, які набуваються у процесі засвоєння системи культурних цінностей.

Лінгвокультурологічний підхід до навчання мови спирається на постулат про те, що мова та культура перебувають у тісному взаємозв'язку, а людина як член суспільства є головним носієм мови, з одного боку, а з іншого – основним носієм культури суспільства, її творцем та користувачем, тобто людина – це особистість, яка впливає на формування та розвиток культури окремого суспільства.

Учитель-словесник сьогодні докладає значних зусиль, щоб практично реалізувати всі змістові лінії чинної програми з української мови: мовну, мовленнєву, соціокультурну, діяльнісну [5]. Водночас маємо акцентувати увагу словесників на проблемі формування лінгвокультурологічної компетенції, що зумовлює інноваційний погляд на предмет «Українська мова та література», а також на його змістову складову.

Лінгвокультурологічний підхід вимагає від учителя-мовника неабиякої методичної компетенції, оскільки за таких позицій і такого бачення проблеми він має навчити учнів сприймати українську мову не як суто теоретико-граматичний комплекс, а як інтегративну систему, яка накопичувалась та вибудовувалась століттями на основі філософії, історії, етнографії, духовної культури, традицій, обрядовості, фольклору не одного покоління українців. Завданням учителів-словесників у цьому контексті є формування ставлення до мови загалом та до рідної мови як до феноменального явища, яке

репрезентує картину світу кожної окремої особистості.

Важливими лінгводидактичними завданнями вчителя-словесника, що постають у процесі реалізації лінгвокультурологічного підходу, є такі: а) забезпечити знання учнями базових понять лінгвокультурології. Йдеться про такі терміни, як «лінгвокультурологія», «об'єкт, предмет культурології», «мета культурології», «лінгвокультурологічний аналіз», «лінгвокультурама»; б) забезпечити розвиток когнітивної культури учнів; в) виховати в учнів культуру спілкування, мислення та поведінки.

Для вирішення лінгводидактичних завдань у зв'язку з ефективною реалізацією лінгвокультурологічного підходу насамперед потрібно формувати в учнів такі вміння й навички: лінгвокультурологічні знання (знання приказок, фразеології, художніх та краєзнавчих текстів, національно маркованих слів, словосполучень та речень, знання історії рідного краю, його обрядовості, звичаїв, побутового, культурного життя, знання про міфи, вірування, естетичні цінності, культуру поведінки відповідно до ситуації спілкування); лінгвокультурологічні вміння (аналіз і синтез лінгвокультурологічної інформації, уміння переробляти культурну інформацію, а також творчо використовувати її відповідно до потреб і запитів окремої соціальної групи суспільства).

Загалом констатуємо, що технології реалізації лінгвокультурологічного підходу до навчання учнів на уроках української мови та в позанавчальний час можуть бути різними.

Перспективними технологіями реалізації лінгвокультурологічного підходу до навчання рідної мови в загальноосвітніх навчальних закладах України визначаємо такі: створення клубів культурології, центрів полікультурного розвитку, лабораторій міжнародного культурного співробітництва; розроблення авторських проектних технологій, які використовуватимуться під час вивчення конкретних навчальних предметів у школах, наприклад: «Українська мова в діалозі культур», «Основи країнознавства», «Полікультурне довкілля». Методологічна база лінгвокультурологічних технологій має бути представлена інноваційними методами, засобами, прийомами, формами навчальної діяльності і співпраці з учнями: відвідування театрів, проведення дискусій, дебатів, ігрових презентацій, комунікативних дискурс-тренінгів, організація факультативів, впровадження проектних технологій, кейс-систем тощо.

Вибір методів, прийомів, засобів навчання залежить від методичної компетенції вчителя-словесника, розуміння важливості проблеми розвитку лінгвокультурної особистості учнів, а також бажання учнів розвивати навички особистісної рідномовної та міжкультурної комунікації.

Література

1. Даниленко Л.І. Основні проблеми освітньої інноватики в сучасній теорії і практиці / Л.І. Даниленко // Педагогічні

інновації: ідеї, реалії, перспективи. Зб. наук. праць. – К.: 2007. – 308 с.

2. *Освітні технології*: Навч.-метод. посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; за ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2003. – 255 с.
3. *Пионова Р.С.* Педагогика высшей школы: Учеб. пособие. / Р.С. Пионова. – Мн.: Университетское, 2002. – 256 с.
4. *Педагогика и психология высшей школы*: Учеб. пособие. / Отв. ред. М.В. Буланова-Топоркова. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. – 544 с.
5. *Програма* для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова, 5–12 класи. – К., 2004. – 176 с.

Анотації

Тетяна СИМОНЕНКО

Технологічний підхід до формування лінгвокультурологічної компетенції учнів на уроках рідної мови

У статті розглянуто актуальну проблему лінгводидактики середньої школи, а саме питання про основні принципи та дидактичні умови розроблення перспективних технологій, які можуть бути ефективними у процесі реалізації лінгвокультурологічного підходу до навчання рідної мови в загальноосвітніх школах України.

Ключові слова: інновація в освіті, педагогічна технологія, технологія навчання, лінгвокультурологічний підхід, лінгвокультурологічна компетенція.

Татьяна СИМОНЕНКО

Технологический подход к формированию лингвокультурологической компетенции учащихся на уроках родного языка

В статье рассмотрена актуальная проблема лингводидактики средней школы, а именно вопрос об основных принципах и дидактических условиях разработки перспективных технологий, которые могут быть эффективными в процессе реализации лингвокультурологического подхода к обучению родному языку в общеобразовательных школах Украины.

Ключевые слова: инновация в образовании, педагогическая технология, технология обучения, лингвокультурологический подход, лингвокультурологическая компетенция.

Tetyana SYMONENKO

Technological approach to the formation of linguistic and culturological competence of the pupils at the lessons of the native language

The article is dedicated to the actual problem of the linguistic didactic of secondary school, and in particular the question about main principles and didactic conditions of development of the perspective technologies that can be effective in process of realize of linguistic and culturological approach for learning native language in comprehensive school of Ukraine.

Keywords: innovation in education, pedagogical technology, technology of learning, linguistic and culturological approach, linguistic and culturological competence.